

ДО ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ, МОРАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ТА НОРМ

У статті розкрито підходи науковців до професійної етики, моральних принципів і норм, які є вагомими для визначення особливостей лікарської етики.

Ключові слова: професійна етика, моральні принципи та норми, лікарська етика.

Актуальність проблеми зумовлена зростанням уваги суспільства до таких вічних категорій, як етика та мораль, чесність та непідкупність, підвищенням вимог до професійно-етичних якостей фахівців, зокрема лікарів. Як відзначають дослідники А. Сапегина, О. Уваркіна, А. Фраерман, О. Юдіна, багатоманітність професійних ситуацій у лікарняній практиці переводять моральні моделі поведінки лікаря в категорію об'єктивної необхідності.

Питання професійної етики фахівців стали предметом дослідження значної когорти дослідників (О. Бандурка, Г. Дубов, О. Івлєв, В. Кукушин, С. Лаптенко, А. Опальов, О. Пономаренко та ін.).

Окремі аспекти професійної етики, зокрема лікарської, знайшли відображення в працях, де розглядається формування професійно-етичної культури майбутнього лікаря (А. Агаркова), питання виховання гуманності у студентів медичного коледжу (О. Андрійчук), формування толерантності як професійної компетентності майбутнього медика (П. Бабенко), формування загальної культури студентів вищих медичних навчальних закладів (О. Бульбук), формування суспільної свідомості у студентів медичних вузів (І. Гіленко), формування професійних цінностей майбутніх медичних сестер (К. Куренкова), визначаються детермінанти особистісного становлення студентів-медиків на етапі професійного навчання (І. Кажно), особливості професійно-педагогічної підготовки медичних працівників (Х. Мазепа) та ін.

Мета статті – розкрити підходи науковців до професійної етики, моральних принципів і норм, які є вагомими для визначення особливостей лікарської етики.

У науковій літературі з проблем етики немає єдиної думки щодо визначення поняття “професійна етика”. У Словнику з етики визначено, що “так прийнято називати кодекси поведінки, що забезпечують моральний характер тих відносин між людьми, що впливають з їхньої професійної діяльності” [6, с. 285]. Варто зауважити, що це визначення повністю не відображає специфіку змісту професійної моралі, оскільки існують професії з моральним характером діяльності, але там ще не вироблено професійно-моральний кодекс. Існують також види діяльності, пов'язані не з професійним поділом праці, а з виконанням специфічних суспільних функцій: військової служби (О. Івлєв), правоохоронної діяльності (О. Бандурка, В. Кукушин) тощо.

На наш погляд, найбільш повним і змістовним є визначення, наведене Г. Дубовим і А. Опальовим, які розглядають професійну етику як “галузь етичної науки, що вивчає систему моральних норм і принципів, які

діють у специфічних умовах відносин людей певної професії; специфічну дію як загально-етичних, так і особливих норм професійної моралі, що мають аналітично-рекомендаційний характер, виникають й існують у певній професійній групі” [5, с. 16]. Професійна етика покликана сприяти вдосконаленню конкретних видів професійної діяльності, зробити значний внесок у формування світогляду майбутніх фахівців, їх моральної свідомості, почуттів, активної життєвої позиції. Вона є надійним інструментом соціального управління й орієнтиром гідної власної поведінки.

Основою професійної етики, на думку Дж. Дьюї, є усвідомлення морального сенсу професійної діяльності. “Життя можна вважати моральним лише тоді, коли особистість реально оцінює моральну мету, задля якої живе, і може скерувати свою діяльність на її досягнення” [2, с. 4]. Проте моральний сенс стає дієвим мотивом поведінки лише тоді, коли в особистості сформована соціально активна позиція – активна здатність перевіряти власні ідеї, відповідати за них і втілювати їх на практиці.

С. Лаптенко, визначаючи особливості професійної етики та її роль у моральному розвитку особистості, відзначає, що вона концентрує ті моральні норми й вимоги, що визначають відносини осіб певної професії в конкретному історичному середовищі, а також “регулює не технологію соціалізації, а духовно-моральні аспекти спілкування, що виникають у їх середовищі завдяки спільній діяльності фахівців певного профілю” [3, с. 7].

Питання професійної етики вивчаються за декількома напрямками. Аналізу теоретичних засад професійної етики, співвідношенню загальнолюдського й професійного компонентів у моралі присвячено праці М. Авхименко, С. Лаптенко, О. Пономаренко, О. Федоренко та ін.

Як відзначається в сучасних дослідженнях, “професійна мораль не існує сама по собі, поза загальною моральністю..., не претендує на роль універсального регулятора поведінки фахівця. Сфера її впливу обмежена трудовими відносинами, а вимоги локальні” [1, с. 5].

С. Лаптенко зазначає, що професійна мораль не просто доповнює суспільну мораль, а є “більш конкретна форма її вияву в професії, виступаючи прикладною формою суспільної моралі” [3, с. 8]. Загальна й професійна мораль перебувають у тих самих відносинах, як загальне та одиничне. У професійній моралі немає жодної норми, принципу чи вимоги, які б не мали аналога в загальнолюдській моралі.

Конкретизуючи особливості професійної моралі, не можна не погодитися з думкою О. Федоренка, який підкреслив суспільне значення моралі для виконання професійного обов’язку – категорії професійної моралі; його зміст накладає відбиток на всю систему моральних норм і принципів професійно-етичного комплексу. Підкреслено також, що наведені аспекти моральних вимог мають визначальне значення для конкретних професій. Особливу роль при цьому відіграють “конкретне виконання моральних вимог і дотримання відповідних правил, звичаїв, схильностей, звичок, закріплених у свідомості представників тієї чи іншої професії” [7, с. 21].

О. Пономаренко відзначає, що специфіка професійної моралі характеризується певним обсягом особистісних якостей, необхідних для здійснення того чи іншого виду праці на конкретному етапі його розвитку, і ступенем можливого адміністративного регламентування цього виду праці.

Ми спиралися на дослідження, присвячені вивченню особливостей професійної етики в конкретних видах професійної діяльності: правоохоронній (О. Афанасьєва, О. Бандурка, Г. Дубов, А. Опальов та ін.); педагогічній (С. Лаптенко, І. Чернокозов); психологічній (Д. Комісаренко, Е. Носенко) тощо. Дослідники одноголосні в тому, що кожна професія висуває підвищені моральні вимоги щодо її представників. Це викликано як можливими безпосередніми впливами людини на об'єкт праці, так і самим характером, специфікою праці, що вимагає професійного використання певних моральних норм і якостей. Професія не лише формує специфічний характер відносин у процесі трудової діяльності, а й накладає відбиток на моральні якості та психологію людей.

Щодо моральних принципів та норм, то ці поняття історично виникли з уявлень людей про справедливість, гуманність, добро. Поведінка людей, що відповідала цим уявленням, вважалася моральною, протилежна – аморальною. Тобто морально те, що, на думку людей, відповідає інтересам суспільства й індивідів, приносить користь. Найбільш узагальненою формою оцінювання й розмежування морального та аморального у вчинках окремої людини, діяльності соціальних груп є основні категорії етики, якими з найдавніших часів вважають добро (відображає найзагальніші інтереси, прагнення, побажання й надії на майбутнє) і зло (все те, що протистоїть суспільному й особистому благу, спрямоване проти добра; узагальнює уявлення про аморальні вчинки й людські якості, що заслуговують морального осуду).

Якщо проаналізувати численні визначення етичних норм, вироблених моральним досвідом людей різних професій, то (незалежно від географічних, національних й інших особливостей) не важко помітити в професійних кодексах фахівців різних сфер діяльності багато спільного. Йдеться про такі норми, як гуманізм, вірність службовому обов'язку, громадським ідеалам, служіння людям, авторитет майстерності, норми відносин між фахівцями, дбайливе ставлення фахівця до власної честі й гідності тощо. Все це – природний вираз принципів загальнолюдської моралі, взаємопроникнення й об'єктивної інтеграції рис загальнолюдської моральної культури.

Принципи – найбільш загальні вимоги, що розкривають зміст тієї чи іншої моральної системи; моральні розпорядження, що регулюють відносини людей у процесі виконання ними свого професійного призначення. Принципи моралі порівняно стійкі й конкретизуються в моральних нормах. Їх стабільність і життєздатність визначаються встановленими умовами соціального й професійного середовища конкретної історичної епохи. Моральні принципи усвідомлюються моральною свідомістю як безумовні вимоги, дотримання яких є обов'язкове в будь-яких життєвих ситуаціях. Цим

вони істотно відрізняються від моральних норм, відступ від яких у деяких життєвих ситуаціях не тільки припустимий, але іноді й необхідний.

Норми й принципи показують, як треба діяти, а моральні якості визначають окремі сторони поведінки й риси характеру особистості, але як належне вони теж обґрунтовуються професійною етикою. Таким чином, моральна норма чи принцип, виникнувши й існуючи поза особистістю як вимога суспільства, професії, у процесі свого практичного застосування може перетворитися на звички поведінки, у якість особистості. Цей процес від нормативної системи до відповідної поведінки, на думку дослідників (Н. Бенедиктова, В. Марищука та ін.), має ряд етапів. По-перше, будучи нормативною системою, професійна мораль існує як компонент суспільної свідомості, сукупність моральних вимог щодо фахівця з боку суспільства. По-друге, вона існує і в структурі індивідуальної свідомості, бо для того, щоб функціонувати як форма суспільної свідомості, професійна мораль повинна стати компонентом свідомості особистості фахівця. Індивідуальна свідомість перебуває в різних станах. Найбільш важливими в її структурі є моральні знання, моральні переконання й моральні потреби. Проте вони не можуть автоматично перейти в моральну поведінку, бо морально-професійні вимоги мають узагальнений, абстрактний характер, тоді як практика завжди конкретна. Тому необхідна ще одна перехідна форма існування професійної моралі, де б поєднувались моральні абстракції та індивідуальний конкретний факт. Такою формою є мотивація фахівцем конкретної форми поведінки в конкретній ситуації. Урешті-решт, професійна мораль існує як практична поведінка фахівця, реальне моральне ставлення. Цей етап, на нашу думку, можна доповнити існуванням професійної моралі у формі професійно-етичних якостей фахівців.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що вищерозглянуті наукові підходи до професійної етики, моральних принципів і норм стали вагомими для визначення особливостей лікарської етики – різновиду професійної етики, що включає сукупність морально-етичних правил і принципів надання медичної допомоги та розуміється як “вчення про роль моральних засад у діяльності медичних працівників, їх високогуманне ставлення до людини як необхідну умову успішного лікування хворого” [4, с. 28]. Вона розглядає питання моральності лікаря, включаючи сукупність норм його поведінки та моралі, відчуття професійного обов’язку і честі, сумління та гідності; стосується і певних норм поведінки лікаря в побуті, його культури, людяності, фізичної та моральної охайності; є зовнішнім проявом внутрішнього стану людини; вимагає бачити в пацієнті перш за все людину.

Список використаної літератури

1. Авхименко М.М. Некоторые факторы риска труда медика / М.М. Авхименко // Медицинская помощь. – 2003. – № 2. – С. 4–26.
2. Дьюї Дж. Моральні принципи в освіті / Дж. Дьюї; [пер. з англ. М. Олійник]. – Л: Літопис, 2001. – 32 с.
3. Лаптенко С.Г. Особенности профессиональной этики и ее роль в нравственном развитии личности : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / С.Г. Лаптенко ; Минск. Гос. ун-т. – Мн, 1983. – 17 с.

4. Назар П.С. Основы медицинской этики / П.С. Назар, Ю.П. Віленський. – К. : Здоров'я, 2002. – 341 с.
5. Профессиональная этика сотрудников правоохранительных органов : учеб. пособ. / [под ред. Г.В. Дубова, А.В. Опалева]. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Щит-М, 1998. – 424 с.
6. Словарь по этике / [под ред. И.С. Кона]. – [5-е изд.]. – М. : Политиздат, 1983. – 446 с.
7. Федоренко Е.Г. Профессиональная этика / Е.Г. Федоренко. – К. : Вища школа, 1983. – 216 с.

Каралкина Е.В. К вопросу профессиональной этики, моральных принципов и норм

В статье раскрыты подходы ученых к профессиональной этике, моральным принципам и нормам, которые стали важными для определения особенностей врачебной этики.

Ключевые слова: профессиональная этика, моральные принципы и нормы, врачебная этика.

Karalkina E. To the question of professional ethics, moral principles and norms

Scientific approaches to professional ethics, moral principles and norms, which became important for defining peculiarities of medical ethics, have been revealed in the article.

Key words: professional ethics, moral principles and norms, medical ethics.